

MAHALLE

muhtarlık teşkilâtı kurulmaya başlanınca imama göre muhtar daha yetkili bir yönetici konumuna gelmiştir. Mahalle muhtarlıklarının kurulmasına ilk olarak İstanbul'da başlanmış, muhtarlıklar yaygınlaşınca vergilerin salınması ve toplanması, mahallelerin güvenlik işleri ve belediye hizmetleri muhtarlara bırakılmıştır. Muhtar bütün mahallenin kefil, imam da muhtarın kefiliydi. Tanzimat'a kadar mütesellimler tarafından denetlenen muhtarlar bu tarihten sonra muhtemelen muhassıllar ve zaptiye âmirlerince denetlenmiştir. 1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi'nde en az elli hâne bir mahalle olarak kabul edilmiş, ihtiyar meclisleri kurulmuş, şehirlerdeki mahalle muhtarlıkları zaptiye âmirlerince, köy muhtarları kaymakamlarca denetlenmeye başlanmıştır (Ortaylı, a.g.e., s. 109). Mahalle sakinlerinin başvurusu ve kadının resmî yazısı ile mahalleye tayin edilen bekçiler imamların ve muhtarların emrinde mahallenin güvenlik işleriyle meşgul olurlardı.

Cumhuriyet'ten sonra 1934 yılında çıkarılan 2295 sayılı kanunla belediye teşkilâtı olan yerlerde mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyetleri kaldırılmış, muhtarın yürüttüğü görevler belediyeye, zabıta ve diğer dairelere verilmiş, aynı yıl hazırlanan bir yönetmelikle bu görevlerin kimler tarafından ne şekilde yürütüleceği belirlenmiştir. 15 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı, Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun'la mahalle muhtarlıkları yeniden kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), s. 239; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, I, 152, 159, 232-268; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 58, 265-270; XI, 53-54; a.mlf., *Fütûh* (Fayda), s. 586; Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 258-259; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 70; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 118-119; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nûzzâr*, I, 99, 207, 243, 345, 394; II, 644; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 11; XI, 329, 338; XII, 136, 277; XIII, 170; XIV, 122; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s. 103, 120-121; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 23; Von Grunbaum, "The Structure of the Muslim Town", *Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, London 1955, s. 141-158; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, Ankara 1958; R. Mantran, *La vie quotidienne à Constantinople au temps du Soliman le magnifique*, Paris 1965, s. 71; *The Islamic City* (ed. A. Hourani - S. M. Stern), Oxford 1970; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Muhtarlık*, İstanbul 1977, s. 89-90, 376-378; Abdel Aziz Duri, "Governmental Institutions", *The*

Islamic City (ed. R. B. Serjeant), Paris 1980, s. 52-65; I. M. Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge 1984, s. 85-95, 153-163, ayrıca bk. İndeks; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 43-52; Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, Seattle 1986; Kijima Yasufumi, "Street Networks and Open Space in Islamic Cities", *The Proceedings of the International Conference on Urbanism in Islam*, Tokyo 1989, I, 313-335; Özer Ergenç, "Some Notes on the Administrative Units of the Ottoman Cities", a.e., I, 425-444; a.mlf., "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osm.Ar.*, IV (1984), s. 69-78; E. Wirth, "The Concept of the Islamic City: Privacy in the Islamic East Versus Public Life in Western Culture", *Applied Geography and Development: A Biannual Collection of Recent German Contributions*, Tübingen 1992, s. 22-38; Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1995, s. 96, 165-169, 176-187, 217; a.mlf., "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *VD*, VII (1968), s. 58-66; Bilal Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, İstanbul 1997, s. 200, 201, 207, 212; Süreyyâ Fârûkî, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* (trc. Elif Kılıç), İstanbul 1998, s. 165-167; Feridun Emecen, "Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı*, Ankara 1999, IV, 91-97; M. M. Cerosi, *Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğu ve Mimarisi* (trc. Aslı Ataöv), İstanbul 1999, s. 70-72; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 106-110; Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, İstanbul 2001, s. 5-11; Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *TTK Belleten*, XXXIV (1970), s. 407-420; D. F. Eickelman, "Is there an Islamic City? The Making of a Quarter in a Moroccan Town", *IJMES*, V/3 (1974), s. 274-294; Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", a.e., IX/3 (1978), s. 237-274; Janet Abu-Lughod, "The Islamic City: Historic Myth, Islamic Essence and Contemporary Relevance", a.e., XIX/2 (1987), s. 155-176; Halil İnalıc, "İstanbul: An Islamic City", *Journal of Islamic Study*, I, Oxford 1990, s. 13-19; Cem Behar, "Kasap İlyas Mahallesi: İstanbul'un Bir Mahallesinin Sosyal ve Demografik Portresi, 1546-1585", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 4, İstanbul 1998, s. 7-110; Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife*, I, Konya 2001, s. 129-151; Fatma Acun, "A Portrait of the Ottoman Cities", *MW*, XCII/3-4 (2002), s. 255-285; Ch. Pellat, "Mahalla", *El²* (İng.), V, 1220-1221; M. E. Bonine, "Cities of the Islamic Period", *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York 1997, II, 35-36.

ALİ MURAT YEL
MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

MAHALLE MEKTEBİ

(bk. MEKTEP).

MAHALLÎ
(المحلى)

Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
el-Ensârî el-Mahallî
(ö. 864/1459)

Şâfiî fakihî ve müfessir.

1 Şevval 791 (23 Eylül 1389) tarihinde Kahire'de doğdu ve orada yaşadı. İbnü'l-İmâd'a göre Teftâzân Arapları'ndandır (Şezerât, VII, 303). Aslen Nil nehrinin Dimyat kolunun batısındaki Mahalletülkübrâ'dan olan aile fertleri Mahallî nisbesiyle anılır. İlk eğitimini babasından ve dedesinden alan Mahallî büyük bir ilmî gelişmenin yaşandığı Kahire'de Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî âlimlerinin ders ve sohbet hâkalarına katıldı. Demîrî, Akfehîsî, Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa, İbnü'l-İrâkî, Abdurrahman b. Ömer el-Bulkinî, Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî, İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin Mahmûd el-Aksarâyî, Nâsirüddin b. Enes el-Misrî gibi şahsiyetlerden tefsir, fıkıh ve usulü, kelâm, Arap dili ve edebiyatı, mantık dersleri aldı. Tefsir ve usulü'd-dîn gibi konularda Bisâtî'nin yanında yetişti. Hâfızasının zayıflığına rağmen sahip olduğu üstün zekâ ve muhakeme gücüyle sivrilerek bu ilimlerde eser verecek düzeye erişti ve döneminin önde gelen âlimleri arasında yer aldı. Geçimini baba mesleği olan kumaş ticaretiyle sağlayan Mahallî dükkânını vekiline bırakarak kendini tedrîs ve telif faaliyetlerine verdi. 844 (1440) yılından itibaren Berkûkiyye ve muhtemelen 852'den (1448) sonra İbn Hacer el-Askalânî'nin yerine Müeyyidiyye Medresesi'nde fıkıh okuttu. Devlet erkânından uzak duran âlim, el-Melikü'z-Zâhir Çakmak döneminde yapılan başkadılık teklifini kabul etmedi. Mahallî'ye Kahire dışından ders ve kitaplarının rivayeti için icâzet almaya, fetva sormaya ve ziyarete gelenler olurdu. Talebeleri arasında Cerâî, Burhâneddin İbn Ebû Şerîf, Kalesâdî, Necmeddin İbn Kâdî Aclûn, Takıyyüddin İbn Kâdî Aclûn, Şemseddin es-Sehâvî ve Celâleddin es-Süyûtî gibi şahıslar bulunmaktadır. Eserleri güzel tertip edilmiş ve kısa, özlü, anlaşılır ve güvenilir olmaları bakımından büyük rağbet görmüştür. Yardım sever, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkere önem veren, gösterişten uzak bir âlim olan Mahallî 1 Muharrem 864 (28 Ekim 1459) tarihinde vefat etti ve Kahire'de Bâbünnasr dışındaki aile kabristanına defnedildi.

Eserleri. 1. *Tefsîrû'l-Celâleyn**. Celâleddin es-Süyûtî tarafından tamamlandı-ğı için bu isimle anılan eserin ilki Delhi'de (1211/1796) olmak üzere birçok baskısı yapılmıştır. 2. *el-Bedrû't-tâli' fi halli Cem'î'l-cevâmî**. Tâceddin es-Sübki'nin usûl-i fıkha dair eserinin en güzel şerhlerinden biri olup metinle ve hâşiyeleriyle birlikte defalarca basılmış (meselâ bk. Bulak 1285, 1287; Kahire 1308), eser üzerine birçok âlim tarafından hâşîye yazılmıştır (bk. CEM'U'L-CEVÂMÎ'). 3. *Şerhu'l-Varakât fi 'ilmi usûli'l-fıkh* (Kahire 1329, 1344, 1938, 1374/1955; Riyad 1417/1996). İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Varakât* adlı eserinin şerhi olup İbn Kâsım el-Abbâdî (*Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Varakât*, Karâfî'nin *Şerhu Tenkihi'l-fuşûl fi'htişâri'l-Mahşûl* adlı eserinin kenarında, Kahire 1307; *eş-Şerhu'l-kebîr 'ale'l-Varakât*, nşr. Seyyid Abdülazîz – Abdullah Rebî', I-II, Riyad-Cidde 1416/1995) ve Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (*Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî 'ale'l-Varakât*, Kahire 1303, 1326, 1332, 1342) gibi âlimler tarafından yapılmış hâşiyeleri vardır. Hat-tâb'ın *el-Varakât* şerhi de (Kahire 1369/

1950, *Le'tâ'ifü'l-işârât*'ın kenarında) Ma-hallî'nin şerhinin hâşiyesi mahiyetindedir. 4. *Kenzü'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn*. Nevevî'nin Şâfiî fıkına dair meş-hur eserinin şerhi olup (Kahire 1283) Kal-yûbî (I-II, Mekke 1305), Şehâbeddin Ahmed Amîre el-Burullusî (I-II, Kahire 1283; Kal-yûbî'ninkiyle birlikte, I-IV, Kahire 1306, 1318, 1327) ve Nûreddin el-Halebî gibi âlimler tarafından hâşiyeleri yapılmıştır. 5. *Şerhu'l-Kavâ'id li'bni Hişâm*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *el-İ'râb 'an kavâ'idü'l-i'râb*'ının tamamlanamamış bir şerhidir. 6. *el-Envârü'l-muğiyye fi medhi Hay-ri'l-berîyye*. Muhammed b. Saîd el-Bû-sîrî'nin *Kaşîdetü'l-bürde*'sinin şerhi olup Muhammed b. Ahmed ed-Desûki tara-fından üzerine *Hâşîye 'alâ şerhi'l-Bürde* adıyla bir hâşîye yazılmıştır. 7. *Şerhu'l-Bürde (Şerhu Bânet Sü'âd)*. Kâ'b b. Zü-heyr'in *Kaşîdetü'l-bürde*'sinin şerhidir. 8. *Kenzü'z-ze'hâ'ir*. Takıyyüddin es-Süb-kî'nin *et-Tâ'iyye*'sinin şerhi olup eksik kalan eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Beyazıt, nr. 1081).

Kaynaklarda adı geçmeyen şu eserler de kütüphane kataloglarında Mahallî'ye nisbet edilmektedir: *et-Tıbbü'n-nebevî* (İbn Kayyim el-Cevziyye'nin aynı adlı eserinin muhtasarıdır); *Şerhu Lâmiyyeti'l-'Acem* (Tuğrâî'nin *Lâmiyyetü'l-'Acem*'i-nin şerhidir); *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Beyzâ-vî* (Tamamlanamayan eserin Beyazıt Dev-let Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcut-tur; Bayezid, nr. 7953); *Risâle fi'l-kırâ'ât; Muhtaşarü'l-Hüda'n-Nebeviyye* (İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ait eserin muhta-sarıdır). Mahallî'nin bunlardan başka tamamlanamamış bazı eserleri de vardır (Süyûtî, I, 444).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 242; VII, 39-41; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 443-444; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zuhûr*, II, 355-356; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), II, 84-85; *Keşfü'z-zunûn*, I, 124, 407, 445, 492, 573, 595, 613, 623; II, 1064, 1135, 1333, 1807, 1833, 1873, 2006; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 303-304; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli'*, II, 115-116; Pertsch, *Gotha*, I, 186; II, 224-225; IV, 294; Ahlwardt, *Verzeich-nis*, VI, 613; VII, 47, 48, 522; Serkis, *Mu'cem*, II, 1623-1624; Brockelmann, *GAL*, II, 18, 114; *Suppl.*, I, 69, 440; II, 19, 116, 127, 140; K. Yâsir ez-Zeydî, "Menhecü'l-Celâleyn fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm", *Âdâbü'r-râfideyn*, V, Musul 1974, s. 125-150; VIII (1977), s. 367-405; Şükrü Arslan, "Celâleyn Tefsîri'nin İsnadı ve el-Mahallî'nin Bakara Sûresinden Yaptığı Tefsîr", *EAÜİFD*, sy. 10 (1991), s. 155-172; Ch. Pellat, "al-Mahallî", *Eİ²* (İng.), V, 1223.

ŞÜKRÜ ARSLAN

MÂHÂNÎ

(المهاني)

Ebü Abdillâh Muhammed b. İsâ
b. Ahmed el-Mâhânî
(ö. 267/880 [?])

Matematik ve astronomi âlimi.

İran'ın Kirman bölgesindeki Mâhân'da doğdu; hayatı hakkında yeterli bilgi yok-tur. 246 (860) yılı civarında Bağdat'ta bu-lunduğu bilinmektedir. Ebü'l-Hasan İbn Yûnus'un *ez-Zicü'l-Hâkimî*'deki kayıtlarından özellikle ilm-i kırânâtla ilgilendi-ği, 239-252 (853-866) yılları arasında kı-rân (kavuşum, konjonksiyon), ay ve güneş tutulmaları üzerine rasatlar yaptığı öğre-nilmektedir.

İlk nesil İslâm matematikçi-astronom-ları içerisinde yer alan Mâhânî'nin zama-nımıza ulaşan az sayıdaki eserinden güçlü ve özgün bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. *Ma-kâle fi ma'rifeti's-semt li-eyyi sâ'a eradte ve fi eyyi mevzi' eradte* adlı ça-lışmasında uyguladığı yöntem, daha son-ra Bettânî tarafından uygulanan ve kü-resel trigonometrideki kosinüs formülüne ulaşan yöntemle eşdeğerlidir. Döneminin matematiğinde mevcut temel meselele-re uğraşan Mâhânî, Ömer Hayyâm'a göre, "bir düzlemle bir küreyi hacimleri arasın-daki oranı belli iki eşit parçaya bölme" şeklinde ifade edilen Archimedes'in *Ki-tâb fi'l-küre ve'l-üstuvâne* adlı eserinin ikinci kitabının dördüncü öncülüne ce-birsel çözüm bulmaya çalışan ilk İslâm matematikçisidir. Mâhânî bu sorunu $x^3 + a = cx^2$ şeklinde üçüncü dereceden bir denklem haline getirmiş, fakat çöze-memiştir ve bu denklem ölümünden son-ra onun adıyla tanınmıştır. Ebü Ca'fer el-Hâzin ise koni kesitlerini kullanarak denk-lemi çözmeyi başarmış, böylece üçüncü dereceden denklemlerin geometrik çözü-münün yolunu açmıştır (*Resâ'ilü'l-Hay-yâm*, s. 1-2, 90-91). Mâhânî, Öklid'in *Ele-mentler*'inin beşinci kitabına yazdığı şerhte geometrik aritmetiği geliştirmiş, özellikle kesirler üzerinde çalışarak oran-orantı teorisi (nisbet nazariyesi) üzerinde durmuştur. Aynı eserin onuncu kitabının şerhinde ise geometrik irrasyonel sayılar teorisini ele almış ve bu teoriyi cebrik hale getirip geometrik büyüklük (aded-i muttasıl) yerine rasyonel ve irrasyonel sa-yıları kullanmıştır. Mâhânî, matematiğe yaptığı bu önemli katkısıyla Öklid'in *Ele-mentler*'inin Hârizmî'nin kurduğu ilmü'l-cebr ve'l-mukâbeylele okunabileceğini ve

Mahallî'nin kendi hattıyla bir icazeti (Dublin Chester Beatty Library, nr. 4797)

